

„Максим“ М09

МИТРАЉЕЗ КОЈИМ СЕ БРАНИЛА СЛОБОДА

Максим М09 је био чувени митраљез којим је српска војска извојевала величанствене победе у балканским ратовима и користила га успешно на почетку Великог рата, а колико је то било поуздано оружје, сведочи податак да је изум Хајрама Стивенса Максима остао у употреби у појединим земљама све до средине шездесетих година XX века

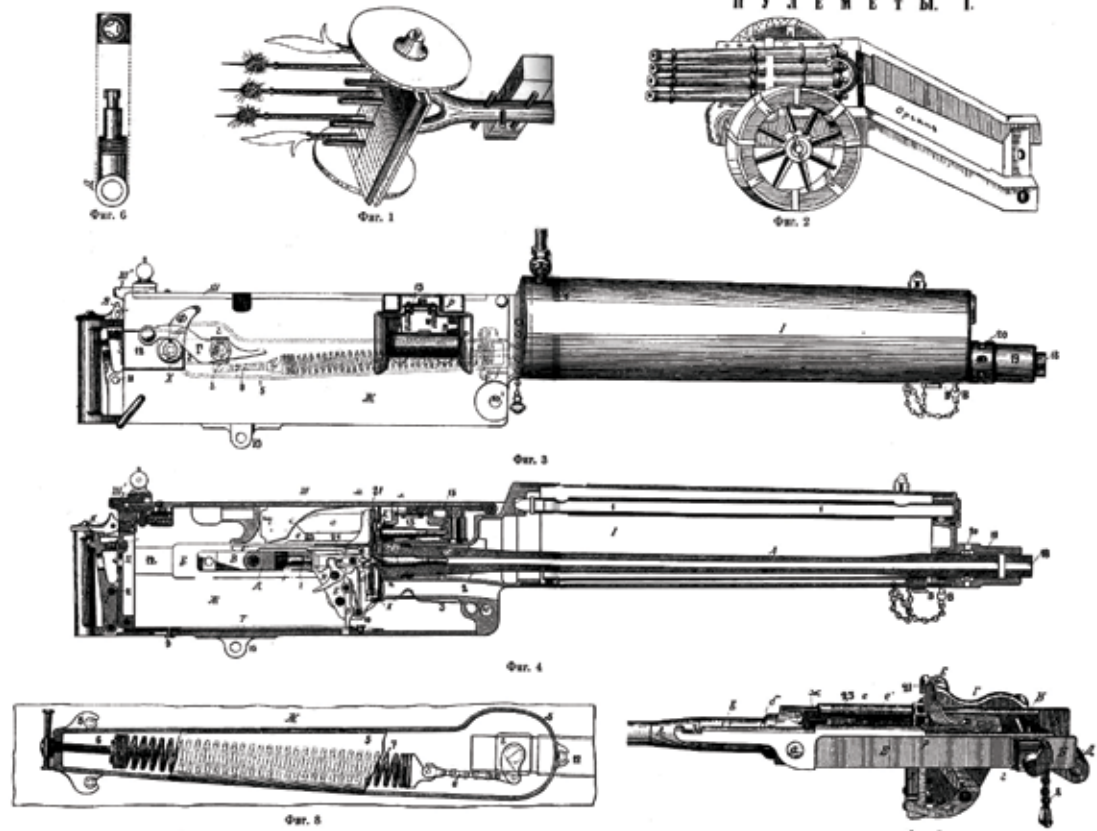
Пише проф. др Владимир БАРОВИЋ

нтонија
Јаворник
је као де-
војче од
18 година
пребегла
илегално
из родног

Марибора за Србију 1912, јер је пар година раније њен стриц капетан Мартин Јаворник као аустроугарски официр прешао тајно у српску војску са жељом да се бори за ослобођење и уједињење јужних Словена. Због могуће одмазде „К унд К” власти према њеној породици, Антонија је променила име у Наталија Бјелајац и по отпочињању аустроугарског напада на Србију у Првом светском рату, као искусни добровољац (била је борац још у Другом балканском рату), одмах је ушла у ратне јединице. Већ половином августа 1914. њен 1. батаљон 11. пешадијског пука ушао је у борбу у ширем рејону Шапца са надмоћнијим аустроугарским добро опремљеним и одморним трупама. Ту је Наталија Бјелајац показала изузетну храброст, јер након што је помоћник митраљесца погинуо, она је прискочила и заузела његово место. У кључном моменту битке својим радом омогућила је непрекидну митраљеску ватру, чиме је заустављен непријатељски јуриш, што је резултирало повлачењем аустроугарских снага и победом српских јединица на том одсеку фронта. За тај јуначки чин одликована је Златном медаљом Милоша Обилића. Учествовала је у свим борбама 1914. и 1915, као и у повлачењу преко Албаније.

Наталија Бјелајац то престижно одликовање (имала је на крају рата 12 српских и савезничких ордена) заслужила је као помоћник стрелца

на прослављеном митраљезу српске војске „максим” М.09 у калибру 7×57 mm. Колико је та легенда европског и светског оружарског умећа ушла у наш народ, најбоље сведочи чувена узречица да неко „...лупа ко максим по дивизији”. Оружје које уђе у анегдоте, приче и узречице заслужује посебно поштовање, а „максим” је захваљујући вишедеценијској употреби ушао у ред наших и светских оружарских легенди.

НОКАУТОМ ДО ГЕНИЈАЛНОГ РЕШЕЊА

Творац чувеног митраљеза није био инжењер, већ амерички лекар Хајрам Стивенс Максим (1840–1916), који се занимао за хемију, физику, технику. Као момак експериментисао је са пушкама, а након једног несмотреног опаљења пао је на земљу нокаутиран од повратног удара оружја. Тај изненадни инцидент натерао га је да размишља о том фено-

мену из домена физике, да би касније силу трзаја применивао на своје оружарске изуме. Максим се касније из родне Америке сели у Британију, где је радио на примени силе трзаја у аутоматском режиму рада оружја, што је постала његова опсесија. Експериментисао је у енглеском сеоском окружењу до те мере да је молио комшији да држе отворене прозоре како не би остали без стакала услед честих промена у притиску проузрокованих тестирањем оружја. Предан оружарски рад утицао је на његово здравље, јер је услед честе изложености буци и пуцњави на силним тестовима остао скоро глув, што је бољка не само многобројних инжењера и конструктора оружја већ и официра артиљеријских и оклопних јединица.

Доктор Хајрам Максим добро се сећао нокаута из младости и када је приступио пројектовању митраљеза закључио је да када оружје испали

пројектил, не избаци сву енергију за зрном, већ је пласира и кроз повратни трзај, који је он осетио по носу. Тај ударац употребио је да би покретањем цеви митраљеза уназад добио импулс на носачу затварача да крене уназад, да извуче метак из оквира те га унесе у цев. Цев се приликом опаљења креће са затварачем назад, а затим затварач продужава тај процес сам. Након испаливања затварач извлачи празну капислу и баца је у отвор испод и тај процес се непрекидно понавља. Тако је захваљујући нокауту направио генијално решење и патентирао митраљез који ће својим дејством косити читаве батаљоне.

ВРХУНСКИ ОРУЖАРСКИ ИЗУМ

Први модел митраљеза „максим” приказан је 1884, друга унапређена верзија изашла је већ наредне године, а 1889. британска војска усвојила га је као званично формацијско оружје. Модел 1891. служио је империјалној армији и у Првом светском рату, а у том периоду набавиле су га и у наоружање увеле и Русија, Кина, Турска, Италија и Немачка. Кајзерова војска усвојила је „максим” у наоружање још 1894. године (у Ратној морнарици) да би ускоро откупила лиценцу за производњу која се одвијала у фабрици DWM (Deutsche Waffen und Munitionsfabriken),

где је прављена копија названа МГ99, док је усавршена верзија „максима” позната као МГ08. Та одлична верзија митраљеза била је продата и српској краљевској војсци.

Врхунски изум доктора Максима, који га знатно издваја од осталих савременика конструктора, садржан је у чињеници да је његов митраљез имао велику ватрену моћ захваљујући решењу хлађења цеви. Максим је цев хладио водом, што даје необичан изглед митраљезу, али је изузетно мудро решење јер једним воденим пуњењем може да се из њега испали 2.000 метака. На цев је директно монтиран хладњак у облику ваљка у који се сипала вода, а ту је био монтиран и вентил за испуштање воде. По борбеним искуствима вода испарава након 800 испалиених метака, а митраљез може у минуто да испали до 550 метака, што је озбиљна ватрена моћ за то време. Митраљез је препознатљив и по ручкама за нишанцију-стрелца, који треба да их ухвати са обе руке да би између њих имао окидач којим се митраљез ставља у дејство.

Перформансе „максима” су следеће: цев је дуга 721 mm, митраљез има дужину од 1.175 mm, тежи 26,5 kg, а са постољем и штитом тежак је 65 kg, што је за наше појмове озбиљна маса, али за то доба била сасвим прихватљива. Имао је четворочлану посаду,

и то нишанцију, помоћника и двојицу војника који су имали задатак да се баве ношењем и постављањем масивног постоља. У комплекту су биле две цеви и резервни затварачи, оптички нишан (што је одлично решење за време у ком је настао), на устима цеви био је монтиран предњи нишан, а ефикасан домет био је до 2.500 метара, што је било више него довољно за решавање свих борбених ситуација чак и на веома прегледном терену Западног фронта у Првом светском рату. Метак је био такозвани шпански „маузер” 7×57 mm. Наиме, Краљевина Шпанија усвојила је 1893. године тај метак, који се веома добро показао на бојном пољу а био је и у наоружању српске војске. За војну употребу данас је тај калибар превазиђен, али се тај метак често може наћи у ловачким витринама и то посебно у цењеним чешким комбинацијама у пару са ловачким калибром 12 или 16 (те пушке одличне су за лов по шуми, слабо прегледном терену и сл.). Митраљеско зрно тежило је 11,2 g и имало је брзину од 720 m/s на устима цеви, што је одлична перформанса митраљеског метка за период Великог рата.

НА СЛУЖБИ У СРПСКОЈ ВОЈСЦИ

Српска краљевска војска се након преврата од 1903. године спрема за ослободилачке ратове јер су у државној политици официри завереници из Црне руке имали значајну улогу. О њиховом мишљењу и ставовима цивилна влада и краљ морали су водити рачуна, те се тако Србија почела опремати модерним наоружањем и техником. Прво су набављене одличне пушке система Маузер, које су биле врхунске

за то доба, а затим је на ред дошла набавка артиљерије, што је био озбиљан политички проблем. Дошло је до „топовског питања”, тј. до недоумице да ли набављати топове из Француске или Аустроугарске, а тек након поруцбине француских топова прешло се и на набавку митраљеза, као новог чуда ратне технике.

Колико је митраљез ефикасно средство, показали су колонијални ратови где су британске империјалне трупе митраљезима масакрирале афричка племена, која су била наоружана копљима, стрелама и луковима. Такође, свега пар десетина колонијалних војника британске јужноафричке јединица побило је из четири митраљеза „максим” више хиљада урођеничких ратника Матабела. Био је то немилосрдан масакр, али је доказана огромна ватрена моћ митраљеза, која је поново демонстрирана и у руско-јапанском рату (1904–1905), када су руске трупе користиле „максим”, што није прошло незапажено у срп-

ском официјерском кору. Српској војсци требало је оружје које је могло ватром да покрива велики простор бојишта, било би одлично средство ватрене подршке пешадији у наступању и оруђе које би концентричном ватром запречавало контранападе непријатељских снага. Велика густина ватре и знатно већа покретљивост од класичне артиљерије доказали су да је војсци за предстојећа дејства неопходно набавити митраљез, без кога је немогуће замислити ондашње војиште (то је показао још француско-пруски рат 1870/1871. године када су Французи примитивним митраљезима белгијског инжењера Монтињија за кратко време уништили ексадрон пруске коњице).

МИНИСТАР СТЕПА СТЕПАНОВИЋ УСВОЈИО МИТРАЉЕЗ

Српска војска почела је да тестира митраљезе почетком 1908, а петочлана војна комисија је након више озбиљних и захтевних тестова разних

модела сузила избор између аустроугарског митраљеза МГ 07 конструктора Андреаса Шварцлозеа и „максима”. Након обимних тестова и упоредних анализа српски војни врх са министром војним генералом Степом Степановићем на челу (добио чин војводе у Великом рату) крајем 1908. усвојио је митраљез „максим” М.09 у калибру 7 mm као службени митраљез Краљевине Србије. Поручено је сто комада митраљеза „максим” по доста високој цени од 10.000 динара за комад (нпр. француски митраљез „хочкис” коштао је 6.000 динара по комаду), из већ помињане немачке фабрике DWM.

Занимљив је податак да је Војнотехнички завод у Крагујевцу, највећа српска оружарска установа по акту А.Т.Но. 110, од 15/28. марта 1910. добио наруџбину за 12 низача метака за платнене реденике за митраљез „максим” М09, јер се разматрало који су бољи реденици за борбену употребу услед хабања, прљав-

штине, брзине пуњења и сл. У реденике је могло да стане 100, 150 или 250 метака, а због брзине паљбе за борбену употребу били су препоручљиви реденици највећег капацитета. Није небитно поменути чињеницу да је Завод у Крагујевцу још 1901. освојио производњу муниције 7×57 mm, а од 1908. производни капацитет на дневном нивоу био је 100.000 метака.

ФОРМАЦИЈСКО УСТРОЈСТВО И БОРБЕНА УПОТРЕБА

Максим М.09 је набављен али је било неопходно обучити људство да га умешно користи, а проблем је било и одржавање, чишћење, руковање, гађање, коришћење прибора, транспорт, откањање застоја, све оно што би официри и војници морали знати, а до тада нису имали искуство рада са митраљезом. У ту сврху је октобра 1909. по наредби министра војске организован курс за употребу митраљеза, на који су послати пробрани официри, а пошто је то оружје било новитет, они су сматрани за авангарду у целој војсци.

Формацијски је било предвиђено да сваки пук српске војске првог позива (најбоље јединице са војницима од 21 до 31 године живота) задужи четири митраљеза и то тако да добије два вода са два митраљеза. Са друге стране, сматрало се да коњичке јединице, које су према војној стратегији тог времена биле одлучни фактор при гоњењу непријатеља, морају имати још већу ватрену моћ. У складу са тим размишљањем коњички самостални дивизиони имали су по формацијском устројству и до четири митраљеза (углавном су у пракси дужили два „максима” М09).

Што се тиче борбене употребе, треба истаћи да је пре балканских ратова набављено још 150 „максима” М09, који су тако давали српској војсци респектабилну ватрену моћ од чак 250 цеви тог квалитетног митраљеза. Што се тиче борбене употребе у Првом светском рату, може се констатовати да се „максим” одлично показао, да је имао велики учинак и да је добро увежбана јединица сасређеном ватром могла да контролише значајан простор, посебно у равничарским условима бојишта у Мачви у захвату Саве и Дрине, где је аустроугарска Балканска војска вршила концентричне нападе. Српски војници били су веома инвентивни у хлађењу цеви те је забележено да су је хладили снегом, водом из чутурице, па чак када би непријатељски метак пробио хладњак и директним мокрењем по цеви тј. оштећеном хладњаку, што је веома храбар потез у борбеним условима. Показало се да је „максим” М09 бољи у борбеној експлатацији од аустроугарског „шварцлозеа” МГ07, који је српска војска такође користила када би јој дошао у посед као ратни плен. Српска војска је нешто митраљеза успела да пребаца у повлачењу преко Албаније, али су они завршили у Француској на репарацију, а Срби су на Солунском фронту добили француске митраљезе М.07 „сен етјен” и већ помињане „хочкисе”, које су Французи нудили на продају још пре балканских ратова, када је набављен „максим” М09.

КОНВЕРЗИЈА НА МЕТАК 7,9 mm

У Артиљеријско-техничком заводу у Крагујевцу (како се звао након Великог рата) донета је одлука да се 1936. извр-

ши конверзија митраљеза „максим” М09 на метак 7,92×57 mm, а исто је учињено и са заробљеним бугарским „максимом” (М08). Како би побољшали перформансе митраљеза, у Крагујевачком заводу развијена је домаћа конструкција названа универзално митраљеско постоље М33 са противаеропланским додатком М33 и противаеропланским нишанским справама М34. Митраљез је након конверзије назван 7,9 mm М09С. Занимљив је податак да је „максим” био толико дуговечан да је у кинеској народноослободилачкој армији задржан све до средине шездесетих година, а неретко је из земаља Источног блока достављан у различитим варијантама као братска помоћ разним устаничким и револуционарним снагама широм света. ■

ЧИЧА НЕЋЕ У ПЕНЗИЈУ

Иако се погрешно мисли да је „максим” искључиво митраљез Првог светског рата, ту теорију најбоље демантују бројне фотографије борби на Источном фронту за време Другог светског рата. Црвена армија често је користила „максим”, који је у наоружању Царске Русије још од 1905, а у Отаџбинској војни коришћен је модел М1910, уз који је ишло и постоље „Соколов”. Постоље је тежило чак педесет килограма, али је било одлично за руске услове дуготрајне и снежне зиме, зато што су Совјети на њега додавали скије и тако ефикасно транспортовали митраљез. Совјетски оружарски заводи освојили су производњу „максима” и они су до Другог светског рата у значајном броју већ били распоређени по јединицама Црвене армије. Совјети су га након победе над нацистичком Немачком и Јапаном избачили из оперативних снага и заменили модернијим и напреднијим моделима, јер се сматрало да тај митраљез има велику масу и тиме смањује маневарске способности пешадијских јединица.